

Fleisz János

Társadalmi szervezetek Nagyváradon 1920 és 1950 között

1. Társadalmi szervezetek a két világháború között

Nagyváradon, a meglévő alapokon, a dualizmus korában kiépült a polgári társadalom, amely a különböző típusú szervezetek elterjedésével járt.¹ A 20. század első évtizedének végéig már fejlett civil társadalom alakult ki, amely folyamatosan korszerűsödve megpróbálta felvállalni a helyi sürgető problémák megoldását, jelentősen hozzájárulva a város fejlődéséhez is. Az első világháború, majd az azt követő román katonai megszállás a civil életet ellehetetlenítette Nagyváradon, amely története során először került román fennhatóság alá. A háborút lezáró békerendszer ezt 1920-ban jogilag is statuálta, ám az ideiglenes tétlenségre kárhoztatott különböző magyar szervezetek újraindulásáról eleinte szó sem lehetett, mert a román uralom által bevezetett ostromállapot, cenzúra, a gyülekezési és kijárási tilalom a polgári szerveződések pusztá létével sem volt összeegyeztethető.²

1921-ben került napirendre a határszélre és a hadizónába került Nagyváradon a gyülekezési és szervezkedési jog rendezése. Bihar megye prefektusa, Iosif Iacob akkor azt nyilatkozta: „helyet adok minden olyan szervezkedésnek, amelynek törvényileg meghatározott objektív akadályja nincs”. Azért hozzátette: „Minden olyan egyesület, amely Bihar megye és Nagyvárad területén működött, terjessze be alapszabályzatát, és ha ezeket belügyminisztériumi jóváhagyással ellátják, működésük megkezdését az illetékes hatóságoknál véleményezni fogják.” Hogy ez hosszabb időbe fog telni, az a folytatásból kiderül: „Az egyesületek ma is megkezdhetik ideiglenes működésüket, de jogi személyek csak jóváhagyással lehetnek.”³

A működő nagymúltú magyar civil szervezeteket tehát arra kényszerítették, hogy a román törvények szerint jogilag újból bejegyeztessék magukat, ez egyrészt a folytonosság megszakítását, az iratok és a tevékenység ellenőrzését jelentette, másrészt pedig új szervezatként való megjelenésük fontos volt a román állam számára, hogy

¹ Erről ld. Fleisz, 2025.

² Az időszak civil szervezeteiről ld. Fleisz, 2005. 146-153 és Fleisz, 2008. 157-167.

³ NN, 1921. okt.16.

A Katolikus Kör

bizonyítsák, a kisebbségek megfelelő elbánásban részesülnek. A megjelenő rendelkezések lehetővé tették az egyleti tevékenység újramezét, azonban előnyben részesítették az újonnan alakuló szervezeteket, amelyek nagy része román volt. A román állam az oktatási intézményeken kívül az új társadalmi szervezetek révén próbált tenni a legtöbbet Nagyvárada román kulturális és szellemi központtá alakításáért. Ezt főleg a kultúrözona-rendelet⁴ és a betelepítések által igyekeztek előmozdítani. A meglévő román kulturális egyesületek átszervezték tevékenységüket, illetve több új szervezet megalapítására is sor került. Már 1919-ben létrehozták a nagyváradi Román

Nőegyletet, amely jogi személyiséget csak 1928-ban kapott⁵ és főleg a népi hagyományok ápolásával, illetve az április 20-i román bevonuláshoz kötődő ünnepek megszervezésével tűnt ki. A Cele Trei Crişuri (A Három Körös) kulturális egyesület kezdeményezte román irodalmi személyiségek (Iosif Vulcan, Barbu Ştefănescu Delavrancea) mellszobrainak felállítását és két bronz emléktábla elhelyezését.⁶ Gondot fordított a román könyvtárak és a sajtó fejlesztésére is. A dualizmus korában Magyarországon kialakult román szervezetek is folytatták tevékenységüket. Ezek közül az ASTRA (Asociaţiunea Transilvană pentru literatură Română şi Cultura Poporului Român) kulturális egyesület volt az egyik legfontosabb, amelynek váradi fiókját 1923.

⁴ A kultúrözona a két világháború közötti román kormányok nemzeti kisebbségek elleni kulturális offenzíváját elősegítő törvényes keret volt, amelyet Románia 20 megyéjére terjesztették ki.

⁵ Tripon 1936, 87.

⁶ Uo. 179.

március 15-én hozták létre, élen Aurel Lazăr igazgatóval. Főleg előadások és ünnepek szervezésével tűnt ki. 1930 után a váradi ASTRA elnöke Teodor Neș, majd Teodor Popa volt.⁷ Időközben sorra jöttek létre az új román szervezetek, intézmények, mint például 1920-ban a Cercul Militar Civil (Polgári Katonai Kör), 1922-ben, az Ateneul Român (Román Athenaeum) váradi fiókja, 1925-ben az Emanuil Gojdu Szabadegyetem, 1927-ben a Liga Bunătății (A Jóság Ligája). Sajátos kulturális egyesület volt az 1929. június 23-án létrehozott Casa Națională a Județului Bihor (Bihar megye Nemzeti Háza),⁸ amely 7 tagozattal rendelkezett. 1929 szeptemberében a város polgármesteri hivatala átadta az egyesületnek a Fő utca 13. szám alatti épületet, ahol egykor a Széchenyi szálloda volt, amelyet addigra Regina Maria névre kereszteltek. Az ott kialakított Román Házban 12 civil szervezet tevékenykedett. A Casa Națională múzeumát is ebben az épületben rendezték be 1934-ben.⁹

A magyar civil szervezetek újjászerveződése jóval nehezebb körülmények között folyt, különösen a nagy hagyománnyal rendelkező kulturális szervezeteket szorították béklyók közé. Az 1892-ben létrehozott nagyváradi Szigligeti Társaság, újjáalakuló közgyűlését 1922. február 5-én tartotta. Elnöke dr. Karácsonyi János címzetes püspök, főtítkára Peredy György lapszerkesztő lett. Ettől kezdve irodalmi matinékat, emlékünnepeket kezdeményezett. A társaság tisztában volt az új helyzet

nehézségeivel és csapdáival. Már 1922 őszén megfogalmazódott: „Magunk erejéből kell előteremtenünk az eszközöket, feltárni annak lehetőségét, hogy a közelmúltban még életerős intellektuális életünk mostoha viszonyok folytán teljes megsemmisülésre ne lankadjon. Ha a romániai magyarság elveszti együvé tartozásának érzékét s csak egynyelvű, de szétesett tudatú tömege lesz egymás mellett élő közönyösöknek, úgy megérett az elpusztulásra.”¹⁰ A Szigligeti Társaság 1925-ben lett újból jogi személy és igyekezett pótolni a magyar intézmények hiányát.¹¹ 1929-ben, dr. Karácsonyi János akadémikus halála után az elnök dr. Némethy Gyula kanonok lett, akit 1936 márciusában újraválasztanak. Ekkor a társaság már túl volt az 1932-ben megünnepelt 40. évfordulóján, és több felolvasó ülést, jubileumi estét stb. szervezett. Tevékenységével az egész időszakban a váradi magyarság legjelentősebb művelődési szervezete volt.

A másik, még régebbi hagyományokkal rendelkező egyesület a Bihar megyei Orvos-, Gyógyszerész és Természettudományi Egylet volt. Mintegy két éven keresztül szüneteltette tevékenységét, majd új életre kelt sorrendben ötödik elnöke, dr. Konrád Béla vezetésével. Igyekezett megfelelni az új idők követelményeinek is, nyomon követve az orvosi világban történő fontosabb mozzanatokat. Az újra megerősödő egylet 1928. június 23-án tartotta 60 éves jubileumi közgyűlését.¹² A veszteségek ellenére magas szintű tevékenységről tudtak beszámolni.

⁷ Istoria, 1995. 375-376.

⁸ Erről ld. Barbu, 2023.

⁹ Uo. 377.

¹⁰ NN, 1922. nov. 19.

¹¹ Nv, 1925. okt. 6.

¹² Dolgozatok, 1928.

A Casa Națională épülete

Évente díjazták a legjobb előadásokat a Berkovics-, illetve Fráter-díjjal, valamint a Konrád-jutalomdíjjal.¹³ 1930-ban nagyszabású emlékünnepeket szerveztek dr. Grósz Frigyes híres szemkórháza megalapításának 100. évfordulója alkalmából.¹⁴ 1937-ben az egyesület tisztújító közgyűlése újból dr. Konrád Bélát választotta meg elnöknek, és a fokozódó gondok ellenére is mutatott fel eredményeket.¹⁵

Folytatta tevékenységét a Bihar megyei és Nagyvárad Régészeti és Történelmi Egyesület is, amely továbbra is fenntartotta múzeumát. 1929-ben megrendezte az 57. évi közgyűlést, amelyen elnöknek dr. Némethy Gyula kanonokot, titkárnak Follmann Gézát választották.¹⁶ A következő években

megtartotta jelentőségét, de országos szerepre vagy évkönyvek kiadására már kevésbé vállalkozott.

1923-ban a viszonylagos helyreállítás körülményei között már kezdett kialakulni a város támogatási rendszere is, amely szerényebb összegekkel segítette a szervezetek működését.¹⁷ A magyar jellegű kulturális társaságokat hatósági gyanakvás övezte, emiatt csak kisebb támogatásban reménykedhettek.

1924-ben a 21-es számú törvény által megtörtént az egyesülési jog rendezése. Ez helyettesítette a régi magyar törvényt, a civil szervezeteket ez alapján kellett újra bejegyeztetni. A jogi személyiség elismerését a bíróság adta meg, kikérve először az illetékes minisztérium véleményét. Utóbbi gyakran nehézkessé tette, sőt akadályozta a bejegyzést, lehetőséget adva a jogi személyiség későbbi megvonására

¹³ N, 1930. jan. 21. és N, 1936. márc. 15.

¹⁴ Nv, 1930. jún. 28.

¹⁵ N, 1937. jan. 15.

¹⁶ Nv, 1929. júl. 2.

¹⁷ N, 1923. dec. 5.

is.¹⁸ Ennek betudhatóan létrejött egy szervezetében átalakult, gazdasági és társadalmi háttérben megrendült, új tulajdonságokat felmutató civil szervezeti struktúra. Az előző évtizedekhez képest nagy a szóródás, és a szervezetek típusaiban is átalakulások tapasztalhatók.

Egy 1924-ben készült feljegyzés adatai szerint a Nagyváradon működő szervezetek típus és szám szerinti összetétele a következő volt:¹⁹

1. Kulturális, tudományos és művelődési: 40

Ezek szám szerinti megoszlása: kulturális és művelődési szervezetek és intézmények 9, nőegyletek 8, tudományos 6, karitatív 6, gazdasági egyesületek 6, szövetségi 3 és kereskedelmi jellegű 3.²⁰

2. Jótékonyági egyletek: 15
Ezek között 5 árvaházat, 6 menhelyet és 4 jótékonyági egyletet találunk.²¹

3. Egyházi-társadalmi (szociális) szervezetek és intézmények: 10

4. Munkásegyletek: 14²²

5. Dalkörök: 4

6. Sportegyesületek: 6

Ez összesen 89 civil szervezetet jelent, ami meghaladja az 1904-ben elért csúcst, amikor Váradon 72 egyesületet jegyeztek fel.²³ A számszerű növekedés azonban viszonylagos. Ez egyrészt a román szervezetek növekvő elterjedé-

sével, másrészt a magyar intézmények hiányát enyhíteni igyekvő magyar civil szervezetek állóképességével magyarázható. A korabeli feljegyzések módszere magyarázza a kulturális szervezetek nagy számát.

Azt is kell hangsúlyozni, hogy ezen egyletek, egyesületek, körök stb. a vagyoni és anyagi háttér szempontjából megtépázva kerültek ki az utóbbi évtized megpróbáltatásaiból. A taglétszámuk, tagdíj bevételeik pedig csökkenő tendenciát mutat. A város polgári szervezetekkel való ellátottsága mennyiségileg így is jónak mondható.

A Városi Tanács számára egy 1925-ben készült összeírás a következő jelentékenyebb egyesületeket sorolta fel.²⁴

Civil szervezetek Nagyváradon, 1925-ben

1. Országos Orvosszövetség
2. Fogorvos Szövetség
3. Országos Gyógyszerész Szövetség Bihar megyei és Nagyváradai Csoportja
4. Nagyváradai Gyógyszerészek Szövetsége
5. Kereskedelmi Csarnok
6. Kávésok és Vendéglősök Szindikátusa
7. Principele Mircea anya és csecsemővédő egyesület
8. Román Nőegylet
9. Biharmegyei és Nagyváradai Nőegylet
10. Görög Katolikus Román Leányegylet
11. Katolikus Nővédő Egyesület
12. Protestáns Nővédő Egyesület
13. Izraelita Nőegylet
14. Zsidó Népkonyha
15. Gyermekbarát Egyesület

¹⁸ Nagy, 1944.

¹⁹ RNL BMH, PI. 98.t. 10 cs/1924.

²⁰ Uo.

²¹ Uo.

²² Uo. A munkásegyletek lényegében a különböző szakmák segédei egyesületeit jelentették

²³ Ld. Fleisz, 2025. 138.

²⁴ Uo.142.t. 1248 cs/1920.

16. Szembetegségek ellen Védő Egyesület
17. Margit katolikus leánykör
18. Mirjam Zsidó Leányegylet
19. Munkások Rokkant és Nyugdíjegyesülete
20. Katolikus Legényegylet
21. Baptista Leányok Köre
22. Baptista Ifjúság Köre
23. Hegyiközség
24. Filharmonikusok Egyesülete
25. Bihar megyei és Nagyvárad Zeneegyesület
26. Szigligeti Kiadói és Irodalmi Társaság
27. Munkás Kulturális Bizottság
28. Katolikus Népszövetség
29. Katolikus Kör
30. Görög Katolikus Mária Kongregációk
31. Lakásbérlők Szövetsége
32. Háztulajdonosok Szövetsége

Természetesen a felsorolásból több jelentős, elsősorban magyar civil szervezet maradt ki, amely jelzi a folyamatok irányát.

Az 1920-as évek végén és az 1930-as évek elején a román szervezetek elterjedését és válfajokban való gazdagodását jegyezhetjük fel. Ez arányban volt a román lakosság számbeli növekedésével és a magyarság térvesztésével. A gazdasági válság miatt a Magyarországról érkező támogatások sem tudták kellőképpen felerősíteni a magyar civil szervezeteket. Az újabb alapításokat inkább a szükség diktálta. Így előfordult a többszöri megalakítás is. A Nagyvárad Színpartoló Egyesületet először 1922-ben szervezték újból, s akkor fontos szerepet játszott a színház megmentésében. Az agonizáló váradi magyar színjátszás megmentése érdekében 1930 augusztusában ismét meg-

A Szigligeti Társaság kiadványa

alakult, de már kevés sikerrel tudott működni.²⁵

1935-től számos olyan intézkedést hoznak, amelyek a kialakult helyzet átalakítását célozták meg. Ilyen volt például 1935 februárjában a szociális segélyek elosztásának megváltoztatása. Az évtizedek óta működő Rimanóczy Alapot eltörölték, és ettől kezdve a segélyezést a város Népjóléti Ügyosztálya intézte.²⁶ Hasonló visszaszorító szándék vezérelte azt a rendelkezést, hogy minden kulturális intézménynek és klubnak be kell mutatnia működési engedélyét a rendőrségnek.²⁷ Az időszakra jellemző még néhány régóta vegetáló vagy jogi személyiséget nem

²⁵ Nv, 1930. aug. 12.

²⁶ N, 1935. febr. 17.

²⁷ N, 1935. okt. 15.

nyert szervezet végleges bezűntetése. Ebbe a kategóriába sorolhatjuk a Bihar Szabadkőműves Páholy feloszlását, mintegy hatvanévi tevékenység után. 1937 márciusában önként mondták ki a feloszlást, miután a páholyok megsűntetése a többi városban már megtörtént.

1938 februárjában az egész Romániában kihirdetett ostromállapot beszűkítette a polgári társadalom mozgásterét. A háború közeledtével ez tovább fokozódott. 1939-ben a városvezetés arról döntött, hogy a Csesztivo-Dudek és a Rimanóczy alapítványok vagyonát továbbra is a Városháza kezeli.²⁸

1939-ben részletes jelentés készült, amely az 1919 és 1939 között Nagyváradon elért fejlődést vette számba. Ebben külön fejezet foglalkozott a színházzal és a kulturális egyesületekkel, ahol felsorolták azokat a kulturális és jótékonyági egyesületeket, amelyek 1919 és 1939 között jöttek létre Nagyváradon.²⁹

Kulturális és jótékonyági civil szervezetek Nagyváradon, 1939-ben:

1. ASTRA Kulturális Egyesület
2. Casa Națională (Nemzeti Ház) Kultúregylet
3. Ateneul Român (Román Athaeneum)
4. Román Nőegylet
5. Principele Mircea Egyesület
6. Vörös Kereszt, Nagyvárad Fiók
7. Oastea Domnului (Úr Serege) Kulturális Egyházi Egyesület
8. Mariana Egylet
9. Bihar megyei és Nagyvárad Történelmi Egyesület

10. Védőegylet
11. Iparos-menház
12. Bihar megyei és Nagyvárad római katolikus Nőegylet
13. Lorántffy Zsuzsanna Jótékony Egyesület
14. Gyermekbarát Egyesület
15. Izraelita Nőegylet
16. Zsidó Kórház és a Chevra Kadisa Szentegylet
17. Zsidó Népkönyha
18. Katolikus Nővédő Egyesület
19. Nyugati rítusú fiú árvaház
20. Izraelita árvaház
21. Szent József magánkórház
22. Szent József római katolikus fiú internátus
23. Tüdővész ellen védekező Egyesület
24. Nicolae Jiga Alapítvány
25. Cele Trei Crișuri Kulturális Egyesület
26. Francia–Román Egyesület
27. Természetbarát Egyesület
28. Szépművészeti Egyesület
29. Katolikus Kör
30. Református Kör

Mindezek a szervezetek 1919-től 1939-ig a várostól összesen 27 934 546 lej támogatást kaptak.³⁰

Természetesen ezen egyesületek és intézmények jelentős részének volt előzménye az Osztrák–Magyar Monarchia időszakából, de az is igaz, hogy az 1924-es egyesületi törvény alapján nyerhették el újra a jogi személyiséget. A felsorolt 30-nál lényegesen több szervezet létezett, illetve működött, hiszen Bihar megyében már 1936-ban összesen 120 egyesület volt bejegyezve.³¹ Ezek mellett tevékenykedtek

²⁸ BC, 1 apr. 1939.

²⁹ RNL BMH, Pl. 96.t 11 cs/1939.

³⁰ Uo.

³¹ Tripon 1936, 109.

vallási indíttatású egyletek, amelyek plébániákhoz tartoztak, így nem kerültek be a statisztikákba. Hasonlóképpen voltak egyletek, amelyek nem akarták vagy nem tudták elnyerni a jogi személyiséget stb. A megváltoztatott körülmények miatt a magyar szervezetek és intézmények inkább a fennmaradásért küzdöttek, új alapítások ritkábban voltak. Kedvezőbbek voltak a feltételek a román egyesületek alapításához. Ezek számbeli növekedése és előretörése az időszak egyik meghatározó sajátossága. Jellemző volt az egyesületek viszonylag magas száma és sokfélesége is. Céljaik, szerveződési elveik, struktúrájuk, tagjaik összetétele igen változatos volt. Működési céljaik szerint voltak kulturális-művelődési, tudományos, szakmai, társasági, jótékonyági, gazdasági és szabadidős szervezetek stb. Kötődésük szempontjából az etnikai és felekezeti mellett a nemi volt még meghatározó. Céljaik sokrétűsége miatt előfordultak az elmosódó körvonalak és az átfedések is. Tagjaik számáról kevés adattal rendelkezünk. Például az 1926-ban alakult Nagyvárad Újságíró Klubnak 965, a Református Körnek 382, az Unió Klubnak pedig 214 tagja volt.³² Az egyes civil szervezetek állóképessége nagy volt, működési idejük általában az egész időszakot lefedte. Vezetőik a helyi elitből kerültek ki, ezek egy része később a politikai karrier felé irányult.

Az azonos vagy hasonló célokat követő egyesületek gyakran megkísérelték összehangolni tevékenységüket. Ilyen kezdeményezésre került sor 1924 márciusában, amikor a Bihar megyei és Nagyvárad Nőegylet felhívást inté-

zett a többi nőegylet és jótékonyági szervezethez, hogy összefogjanak a problémák megoldásában. Ezt az 1924-es felhívást tekinthetjük az első kezdeményezésnek Nagyváradon egy magyar civil szövetség létrehozására. Az egyházakkal való kapcsolat is jó volt, hiszen az egyesületek számottevő része felekezeti alapon szerveződött, a városi közigazgatással is kiépült a kapcsolat, viszont a magyar jellegű kulturális társaságok működését végig gyanakvás övezte, emiatt csak kisebb támogatásban reménykedhettek.

Az 1920 és 1940 közötti román uralom alatti időszakot elemezve, mennyiségi szempontból némi előrelépés, a tetterő szempontjából lényeges visszaesés volt tapasztalható, főleg a nagy hagyományú várad magyar egyesületeknél. Ezt a fejlődő román civil szféra kis mértékben tudta pótolni. A kedvezőtlen változások mellett is Nagyváradon a két világháború közötti időszakban a civil szervezetek fejlett hálózata létezett, amely képes volt jelentős társadalmi energiát felszabadítani a helyi lakosságból és elsősorban a vezető elit tagjaiból. A polgári szervezetek és intézmények korabeli teljesítménye, a nehézségek ellenére is elismerésre méltó.

2. Civil társadalom és szervezetei 1940–1950 között

1940-ben Nagyvárad történetének új szakaszába lépett azzal, hogy a II. bécsi döntés következtében 1940. szeptember 6-tól a Sebes-Körös parti város újból Magyarország része lett.³³ A magyar társadalom és szervezetei

³² EMÉ, 1930, 118.

³³ Nagyvárad 1940-1944-es időszakáról ld. Fleisz, 2017.

kitörő örömmel fogadták a változásokat, megszabadulva a kisebbségi léttől nagy reményeket fogalmaztak meg. Mint ahogy más területeken is, a nagy remények csak kisebb mértékben valósultak meg, de az előrelépés nyilvánvaló volt. A román társadalom viszont tragédiaként élte meg az új helyzetet, a román népesség száma jelentősen visszaszorult, aránya az 1910-es évekhez hasonló paraméterekre tért vissza.

Az első időszakban megindult a civil szervezeti életben is az átszerveződés és az irányváltás.³⁴ Ez persze nem ment zökkenőmentesen, de a korabeli társadalom úgy érezte, hogy szükséges áldozatot vállalni a későbbi sikeres fejlődés érdekében. Az időszak közepére már egy sok szempontból átalakult és jellegében is módosult civil szférával van dolgunk. A jótékonyági, a vallásos, valamint a sportegyesületeket is beszámítva mintegy 40 aktív szervezet működött a városban, mellettük még létezett körülbelül 30 gazdasági jellegű egyesület vagy érdekképviselet. Eleinte több kisebb, bejegyzéssel nem rendelkező és a hivatalos szervezeteken kívüli csoportosulás is tevékenykedett, később ezek részben betagozódtak az új szervezetekbe vagy a romló helyzetben kényszerűségből szüneteltették tevékenységüket. A szervezetek egy része az országos, eseteként erdélyi hatókörű egyesületek nagyváradi csoportjai, másik része viszont helyi, újabb vagy régebbi kezdeményezés. A szervezeti élet egyébként is kevésbé volt állandó, nagyon ki volt téve a politikai, gazdasági és társadalmi folyamatoknak. Emiatt a legtöbb szervezet jogfolytonossága is

problémás volt, többször is újjá szerveződtek.

1940 ősztől az addig főleg kisebbségi célokat követő szervezetek új feladatok előtt álltak. Ezek megjelenítésére szükség volt egy átmeneti időszakra, ugyanakkor sorra jöttek létre országos kezdeményezésekből kiinduló új típusú organizációk is. Fontos esemény volt például 1940 októberében a nagyváradi Újságíró Otthon megnyitása.³⁵

1941-ben egymást éri a különböző szervezetek alapítása. Így például 1941 áprilisában megalakult Nagyváradon is a Baross Szövetség, amely később ünnepi választmányi gyűlését tartotta.³⁶ A szövetség jelentőségét mutatja az is, hogy a *Magyar Lapok* nagyváradi újság naponta a *Baross Szövetség rovat*a címmel közölt írásokat. Májusban a Zöld Kereszt Egyesület, a magyar Vöröskereszt Egylet nagyváradi tagozata,³⁷ júniusban a Nagyváradi Lövész Egylet,³⁸ a Biharmegyei és Nagyváradi Tűzoltó Szövetség,³⁹ illetve a nagyváradi ügyvédi kamara⁴⁰ szerveződött meg, amit a Magyar Mérnökök és Építészek Nemzeti Szövetsége nagyváradi csoportja követett.⁴¹

Ősszel tovább folytatódott a magyar civil élet fokozatos elterjedése. A váradi és Bihar megyei cserkésztisztek gyűlésén a kerület minél rövidebb idő alatt meg akarja szervezni a cserkészközpontot a visszatért részekén is, ez később meg is történt. Az igen tevékeny

³⁵ Nv., 1940. okt. 10.

³⁶ EN, 1941. ápr. 7. és EN, 1941. júl. 7.

³⁷ EN, 1941. máj. 28.

³⁸ EN, 1941. jún. 3.

³⁹ EN, 1941. jún. 16.

⁴⁰ EN, 1941. jún. 28. Egyébként az orvosi kamara már régebben megalakult.

⁴¹ EN, 1941. júl. 3.

³⁴ A civil szervezetekre vonatkozóan ld. Fleisz, 2017. 88-92.

Tűzharcos Szövetség is akkortájt avatta fel csapatzászlóját. Októberben viszont megalakult a Vasutasok Országos Gazdasági Egyesülete (VOGE) nagyváradi tagozata is, az elnöke Balogh József főmérnök lett.⁴² Magyarország 14 városában akkoriban született meg a Széchenyi Munkásfőiskola, köztük Nagyváradon is.⁴³ A Baross Szövetség szintén igyekszik bővíteni és változatosabbá tenni a tevékenységét. Ennek eredményeként megalakult Nagyváradon is a Baross Női Tábor, amelynek célja ugyanaz volt, mint a férfié: keresztény kézből keresztény kézbe a pénzt. A Baross Szövetség részt vett az orosz harctérről hazatérő hősök ünnepélyes fogadtatásán is.⁴⁴ Év végén Váradon is megszerveződik a Romániában maradt Aradról elmenekültek csoportja, megalakul az Aradi Szövetség itteni fiókjá.⁴⁵ Nagyváradon a cserkészlet mellett a leventemozgalom is megindult, hat városi körzetet hoztak létre. A civil keretben szerveződő politikai háttérű, illetve katonai jellegű különböző szervezetek is terjedtek, mint az Árpád Lovászegylet, a Biharvármegyei és Nagyvárad Vitézi Szék, az Országos Nemzetvédelmi Szövetség stb.

1942 elején közgyűlést tartott Nagyvárad város népművelési bizottsága, ezen összegezték az 1941-es, már teljes évben kifejtett tevékenységét. Kiderült, hogy összesen 33 tanfolyamot tartottak, amelyre 800 hallgató jelentkezett. Az ülésen Molnár János kanonok szorgalmazta, hogy segíteni

kell a magyar nép vérszegény történeti tudásán. A bizottság költségvetése 11 ezer pengő volt, amiből a város hat ezer pengőt, az állam pedig a többit vállalta.⁴⁶

1942-ben tovább folytatódtak az alapítások. Így februárban megalakult a Fehérház Bajtárs Egyesület nagyváradi főcsoportja,⁴⁷ majd a Középiskolai Tanárok Országos Szövetsége helyi köre, amely Diószeghy Lászlót választotta meg elnökévé. E közben lelkes tisztújító közgyűlést tartott a Katolikus Legényegylet is.⁴⁸ Áprilisban megalakult az Újságíró Egyesület nagyváradi csoportja. Vezetőséget is választott: díszelnök: Paál Árpád, elnök: Árvay Árpád, titkár: Papp György.⁴⁹ A már megalakult Magyar Mérnökök és Építészek Nemzeti Szövetsége nagyváradi osztálya is ekkor szerveződik meg, elnöke Urszinyi Pál lett.⁵⁰ Később megalakult a Bihar Vármegyei és Nagyvárad Nemzeti Kaszinó, amellyel kapcsolatban a korabeli sajtó felteszi a kérdést, valóban Nemzeti Kaszinó, vagy csak úri kaszinó lesz a város legújabb társasköre?⁵¹

1943 közepére a nagyváradi magyar egyesületi élet már változatos képet mutat. A társas élet fontos helyszínei, a viszonylag kevés kulturális intézmény miatt is, az otthonok, klubok voltak, ahol egy helyen lehetett eltölteni a szabadidőt. Ezek egy része elkülönült, mind a társadalmi szint, mind a vallás, mind az érdeklődési kör, mind pedig a jelleg szerint. A váradi

⁴² ML, 1941. okt. 27.

⁴³ ML, 1941. nov. 5.

⁴⁴ ML, 1941. nov. 19.

⁴⁵ ML, 1941. dec. 2.

⁴⁶ ML, 1942. jan. 20.

⁴⁷ ML, 1942. febr. 3.

⁴⁸ ML, 1942. márc. 23.

⁴⁹ ML, 1942. ápr. 18.

⁵⁰ ML, 1942. ápr. 25.

⁵¹ ML, 1942. jún. 3.

felső réteg kedvenc találkozó helyévé az újjászerveződött Biharmegyei Nemzeti Kaszinó vált. A katolikusok főleg a nagyváradai Katolikus Körben, illetve a Nagyváradai Római Katolikus Legényegyletben, a reformátusok pedig a Nagyváradai Református Körben tevékenykedtek. Élénk klubélet volt, a már említett Újságíró Otthonon kívül létezett az Unió Klub, ahol vacsorázni, kártyázni, táncolni lehetett. Ezeken kívül a Nagyváradai Athletikai Klub és Nagyváradai Sport Egylet otthona volt még jelentős.⁵²

Az irodalmi társaságok közül a legjelentősebb a Szigligeti Társaság volt. Számos irodalmi eseményt, emlékülést és irodalmi látogatást szervezett. 1943. március 6-án tartotta meg félévszázados jubileumát, akkor leplezték le Juhász Gyula költő emléktábláját, az egykori Premontrei Főgimnázium épületében, ahol egykor rövidebb ideig tanárkodott.⁵³ A tudományos szervezetek közül a legtevékenyebb a Biharvármegyei és Nagyváradai Régészeti és Történelmi Egyesület volt, elnöke dr. Némethy Gyula, titkára dr. Béltéky Ferenc volt. A másik régi jelentős szervezet a Biharvármegyei Orvos-, Gyógyszerész és Természettudományi Egylet volt, de működött még a Magyar Jogászegylet nagyváradai fiókja is.

Külön színfoltot jelentettek a városban tevékenykedő jótékony célú és vallásos szervezetek. Egy részük családsegítő jelleggel működött, ilyenek voltak az Anya- és Csecsemő Intézet és a Gyermekebarát Egyesület, a reformátusoknál a Lorántffy Zsuzsanna Jótékony Egylet. A Római Katolikus Nőszövetség

Schriffert Béla

egész intézményrendszert irányított, ilyenek voltak az Aggmenház, Idős Nők Otthona, Családelhelyező Iroda, Szent Erzsébet Leányárvaház, Mária Otthon Római katolikus Szegényház, Szent László Koldusápoló és Fiúmenház, illetve az Erdélyi Szociális Munkások Egyesületének nagyváradai csoportja.⁵⁴ Az alapítási láz egy ideig még tovább folytatódott, de 1943 végére már lassult, később pedig csaknem teljesen leállt.

1943 végére már a magyarországi társadalmi, szervezeti struktúrához szorosan kötődő, viszonylag változatos nagyváradai civil szférával van dolgunk, amely túllépve az előző ciklus kisebb-szebb feladatain, elsősorban nemzeti, szakmai, ágazati és helyi csoportterdeket képviselt. Mivel támogatásuk az

⁵² Papp L., 1943. 31.

⁵³ Fleisz, 2017. 127-128.

⁵⁴ Fleisz, 2017. 107.

általános gazdasági és politikai helyzet függvénye volt, így céljaikat ebben a szakaszban már mind kisebb mértékben tudták elérni.

1944 elején a nehéz helyzetben is voltak kezdeményezések. Így január 29-én megalakult az Országos Gyermekvédő Liga nagyváradi fiókja, Albrecht királyi főherceg jelenlétében. Elnöke dr. Schriffert Béla kanonok, apostoli kormányzóhelyettes lett.⁵⁵ Abban az évben még számos gyermek nyaraltatását oldotta meg, azonban amikor 1944. június 11-én gyűjtést szervezett, el kellett térjen az eredeti céltől, vagyis a szegény gyermekek megsegítésétől, és a június 6-i váradi tragikus bombázásokra való tekintettel a bombakárosultak gyermekeinek támogatására gyűjtöttek.⁵⁶

1944 tavaszától a különböző egyesületek, társulatok tevékenysége is ellehetetlenült, a háborús viszonyok között már csak nagyon nehezen, később pedig egyáltalán nem tudták folytatni tevékenységüket. A front átvonulása 1944 őszén mindent leállított.

A civil szervezetek sorsa 1945-től sem alakult kedvezően, hiszen a némi reményeket keltő átmeneti időszak után,

⁵⁵ EN, 1944. jan. 31.

⁵⁶ EN, 1944. jún.10.

az 1947. február 10-én Párizsban aláírt békeszerződés alapján visszakerülve Romániába, a kommunista hatalom 1949-ig teljesen felszámolta a civil szervezeteket és így a polgári társadalom egyik fontos bázisát. 1950-től egészen 1989 december végéig valódi társadalmi szervezetek már nem működhettek.

Összességében a nagyváradi civil társadalom és szervezetei a vizsgált időszakban fontos feladatot láttak el, és hozzájárultak a város problémáinak, gondjainak a megoldásához. Egyes kedvező fejlődést hozó időszakok mellett rendre jöttek olyan törésvonalak, amelyek után szinte mindent újra kellett kezdeni, emiatt a civil építkezésnek kevésbé volt folytonossága. A polgári társadalom részeként 1949-ig működhettek, amikor a politika durván közbeszólt, és mintegy négy évtizedes hallgatásra kényszerítette őket. Ez alatt teljesítményük elhalványult az utókor emlékezetében, de az 1990-ben megtörtént újrainduláshoz mégis egykori tevékenységük volt az irányadó. A civil szervezetek és sok ezernyi helyi képviselőik közel két évszázados munkássága mindennapjaink részévé vált, emiatt megérdemlik elismerésünket, és azt, hogy emlékezetünkben tartsuk küzdelmüket.

Rövidítések jegyzéke

Levéltári források: RNL BMH Román Nemzeti Levéltár. Bukarest. Bihar Megyei

Hivatala, Nagyvárad.

PI: Polgármesteri Hivatal Iratai, tételek: 96. t., 98. t, 142. t.

Sajtó

BC: *Buletinul Comunal* (Községi Értesítő)

EN: *Erdélyi Néplap*

N: *Napló*

ML: *Magyar Lapok*

NN: *Nagyváradi Napló*

Nv: *Nagyvárad*

Irodalom

- Barbu, 2023. Barbu, Niculina Sorina: *Casa Națională a Județului Bihor (1929–1940)*. <https://ssrn.com/abstract=4348900> (Letöltve: 2025. szeptember 24.)
- Dolgozatok, 1928. *Dolgozatok a Bihar megyei Orvos-, Gyógyszerész és Természettudományi Egylet 60 éves fennállásának emlékére*. Nv., 1928.
- EMÉ, 1930. *Erdélyi Magyar Évkönyv 1918–1929*. Szerk. Sulyok István és Fritz László. Kolozsvár, 1930, 118.
- Fleisz, 2005. Fleisz János: *Egy város átalakulása. Nagyvárad a két világháború között 1919–1940*. Nv., 2005.
- Fleisz, 2008. Fleisz János: *Az örök átalakulás városa*. Tanulmányok és más írások. Nv., 2008.
- Fleisz, 2017. Fleisz János: *Nagyvárad művelődési élete 1940–1944*. Nv., 2017.
- Fleisz, 2025. Fleisz János: *Társadalmi szervezetek 1833 és 1919 között*. Várad. 2025. 7-8. sz. 130-141.
- Nagy, 1944. Nagy Lajos: *A kisebbségek alkotmányjogi helyzete Nagyromániában*. Kolozsvár, 1944.
- Istoria, 1995. *Istoria orașului Oradea*. Oradea, 1995.
- Papp L, 1943. Papp Lajos, Nagyvárad. *Városimertetés*. Nv., 1943.
- Tripon, 1936. Tripon Aurel: *Monografia – Almanach al Crișanei*. Județul Bihor. Oradea, 1936.

